

<https://doi.org/10.17721/2312-5160.2019.26.28-40>

UDC 81'373.21:316.773.4

Urbanonymic Acts in the Context of Modern Information Wars: Symbolic and Communicational Functions

Dmytro Danylchuk *

*PhD. (philol. sci), Associate Professor
Department of Language and Stylistics, Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine,*

* Corresponding author's e-mail address: dimidan@ukr.net

ABSTRACT

The study is relevant due to the need for effective diagnosis of such manifestations of the information war, they have the external form of memorial urbanonymic acts (name and renaming). Revealing of the hidden essence of an urban anonymous act is possible provided that it is properly described in terms of the social communication theory and a corresponding analysis of both the structure and functions of the act itself as well as the associated media texts. This should contribute, on the one hand, to counteract hostile acts of information war disguised as urbanonymic memorial changes, and, on the other hand, to use, consciously and systematically, similar tools of information influence. The theoretical significance of this intelligence is to expand the application field of the theory of social communication and social communication science as a whole due to urbanonymy as one of the channels of mass communication. The purpose of the research is to describe this category of urbanonymic acts, to determine their functions in the aspect of social communication, to propose the criteria for distinguishing the analyzed denominations from the general array of names and renames in urbanonymy. The study used the following methods: descriptive – to determine the type of urbanonymic acts and to determine the factors that influence the acquisition of the character of the démarches to foreign countries; methods of analysis and synthesis – in order to formulate criteria for the presence in the act of signs of a foreign policy demarche; empiric analysis and structural-functional analysis – to reveal the information and socio-political context of the urbanonyma changes and to clarify their functional characteristics. As a result of the analysis of urbanonymic renamings in Ukraine during 2014–2019, criteria have been formulated which allowed to distinguish urbanonymic acts with signs of foreign policy demarche. The functions of such acts in the context of modern information wars are defined, in particular the key role of symbolic and communication functions is substantiated.

KEYWORDS: urbanonymy; urbanonymic act; information wars; demarche
УДК 81'373.21:316.773.4

Урбанонімічні акти в контексті сучасних інформаційних війн: символічна і комунікаційна функції

Данильчук Дмитро Васильович, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент

Резюме

Актуальність дослідження зумовлена потребою ефективного діагностування таких проявів інформаційної війни, які мають зовнішню форму меморативних урбанонімічних актів (найменування та перейменування). Виявлення прихованої сутності урбанонімічного акту можливе за умови належного його опису в термінах теорії соціальних комунікацій та відповідного аналізу як структури й функцій самого акту, так і пов'язаних із ним медіатекстів. Це має посприяти, з одного боку, протидії ворожим актам інформаційної війни, замаскованим під урбанонімічні зміни меморативного характеру, а з другого – усвідомлено й системно використовувати аналогічні інструменти інформаційного впливу. Теоретичне значення цієї розвідки полягає в розширенні поля застосування теорії соціальних комунікацій і науки про соціальні комунікації в цілому за рахунок урбанонімії як одного з каналів масової комунікації. *Метою* розвідки є опис цієї категорії урбанонімічних актів, встановлення їхніх функцій в аспекті соціальної комунікації, визначення критеріїв для виокремлення аналізованих реномінацій із загального масиву найменувань та перейменувань урбанонімії. У процесі дослідження було використано такі методи: описовий – для визначення типу урбанонімічних актів та встановлення чинників, що впливають на набуття ними характеру демаршів на адресу іноземних країн; методи аналізу й синтезу – з метою формулювання критеріїв наявності в акті ознак зовнішньополітичного демаршу; емпіричний і структурно-функціональний аналіз – для виявлення інформаційного та суспільно-політичного контексту розглядуваних урбанонімічних змін й визначення їхніх функціональних характеристик. У результаті аналізу здійснених в Україні й за кордоном протягом 2014–2019 рр. урбанонімічних реномінацій сформульовано критерії, які дозволяють виокремлювати урбанонімічні акти з ознаками зовнішньополітичного демаршу. Визначено функції таких актів у контексті сучасних інформаційних війн, зокрема обґрунтовано ключову роль символічної та комунікаційної функцій.

Ключові слова: урбанонімія; урбанонімічний акт; інформаційні війни; демарш.

Данильчук Д. В. Урбанонимические акты в контексте современных информационных войн: символическая и коммуникационная функции

Актуальность исследования обусловлена необходимостью эффективного диагностирования таких проявлений информационной войны, которые имеют внешнюю форму меморативных урбанонимических актов (наименование и переименование). Выявление скрытой сущности урбанонимического акта возможно при условии надлежащего его описания в терминах теории социальных коммуникаций и соответствующего анализа как структуры и функций самого акта, так и связанных с ним медиатекстов. Это должно способствовать, с одной стороны, противодействию враждебным актам информационной войны, замаскированным под урбанонимические изменения меморативного характера, а с другой – осознанно и системно использовать аналогичные инструменты информационного воздействия. Теоретическое значение этого исследования заключается в расширении поля применения теории социальных коммуникаций и науки о социальных коммуникации в целом за счет урбанонимии как одного из каналов массовой коммуникации. *Целью* исследования является

ся описание этой категории урбанонимических актов, установление их функций в аспекте социальной коммуникации, определение критериев для выделения рассматриваемых реноминаций из общего массива наименований и переименований в урбанонимии. В процессе работы были использованы следующие методы: описательный – для определения типа урбанонимических актов и установления факторов, влияющих на приобретение ими характера демаршей в адрес иностранных государств; методы анализа и синтеза – с целью формулирования критериев наличия в акте признаков внешнеполитического демарша; эмпирический и структурно-функциональный анализ – для выявления информационного и общественно-политического контекста рассматриваемых урбанонимических изменений и определения их функциональных характеристик. В результате анализа проведенных в Украине и за рубежом в течение 2014–2019 гг. урбанонимических реноминаций сформулированы критерии, позволяющие выделять урбанонимические акты с признаками внешнеполитического демарша. Определены функции таких актов в контексте современных информационных войн, в частности обоснована ведущая роль символической и коммуникционной функций.

Ключевые слова: урбанонимия; урбанонимический акт; информационные войны; демарш

1. Вступ

Останнім часом в інформаційному просторі дедалі частіше з'являються повідомлення про такі перейменування чи найменування вулиць, майданів, скверів тощо, які містять у собі ознаки символічних актів стосовно інших держав або щодо певних політичних сил у них. У дипломатичній практиці існує поняття демаршу (франц. *démarche*), під яким розуміються заходи держави, спрямовані на те, щоб застерігати від певних дій представників іншої держави або спонукати їх зайняти певну позицію, надати підтримку тощо [1, 234]. Словник Мерріам-Вебстер (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/>) визначає *демарш* як «а diplomatic or political initiative or maneuver; a petition or protest presented through diplomatic channels (дипломатичну чи політичну ініціативу або маневр; прохання або протест, подані через дипломатичні канали)». Демарш може містити виражене в письмовій або усній формі прохання, застереження, протест тощо, реалізуючи як символічну, так і комунікаційну функції. Існує й побутове значення цього терміна: різкий, несподіваний вчинок, випад.

Безумовно, у чистому вигляді демарш існує лише в межах дипломатичної практики і здійснюється за допомогою специфічних для останньої засобів і прийомів, цілком узвичаєних та конвенційних із погляду міжнародного права й дипломатичного етикету. Проте неможливо ігнорувати той факт, що протягом останніх десятиріч, а надто – кількох останніх років, практика міждержавних відносин зазнала суттєвих змін у бік дедалі більшої демократизації чи, точніше сказати, деформалізації (наприклад, «твіттер-дипломатія» Дональда Трампа і т.п.).

Слід робити поправку й на «гібридизацію» світової політики, коли, приміром, дві сусідні країни, перебуваючи в стані збройного конфлікту між собою й ведучи інформаційну війну, при цьому зберігають двосторонні дипломатичні відносини, економічні, гуманітарні контакти. У таких випадках (як-от під час нинішнього російсько-українського протистояння) зовнішньополітичні демарші можуть набувати нетрадиційних форм, здійснюватись не явно й безпосередньо від імені держави, а приховано – за посередництва громадських активістів та мас-медіа.

Актуальність дослідження зумовлена потребою ефективного діагностування таких проявів інформаційної війни, які, маючи зовнішню форму меморативних урбанонімічних актів (найменування та перейменування об'єктів урбанонімії), спрямовані на досягнення соціальнокомунікаційного впливу на аудиторію всередині та (або) за межами країни. Ви-

явлення цієї прихованої сутності урбанонімічного акту можливе за умови належного його опису в термінах теорії соціальних комунікацій та відповідного аналізу як структури й функцій самого акту, так і пов'язаних із ним медіатекстів.

Із практичного погляду такий підхід до явищ урбанонімії дозволить, по-перше, виробити в подальшому стратегію й тактику протидії ворожим актам інформаційної війни, замаскованим під найменування та перейменування меморативного характеру, по-друге, усвідомлено, системно, а отже – й більш ефективно, використовувати аналогічні інструменти інформаційного впливу. Крім того, вивчення урбанонімічних актів із залученням апарату науки про соціальні комунікації, на нашу думку, посприє виробленню більш критичного ставлення медіасередовища та суспільства в цілому до цілей і завдань ініціаторів таких актів, дозволить удосконалити практику назвоначання, що є важливим у контексті суспільного обговорення топонімічної політики центральних і місцевих органів влади. Нарешті, теоретичне значення цієї розвідки полягає в розширенні поля застосування теорії масової комунікації і науки про соціальні комунікації в цілому, адже відкриває можливість для розгляду урбанонімії як одного з каналів комунікаційного впливу, у межах якого урбанонімі виступають своєрідними медіа, наявні всі інші основні складники комунікаційного акту – комунікант, комунікат (адресат) та повідомлення і який, у більшості випадків, функціонує за принципом «віяльної» комунікації.

Було проаналізовано 1780 урбанонімічних актів, здійснених протягом 2014 – 2019 років у Києві, Харкові та Дніпрі (зокрема, в Києві – 223, Харкові – 830, Дніпрі (до 2016 – Дніпропетровськ) – 727).

У вказаний період відбувалася реалізація норм Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (набув чинності 2015 року). У цей же час розгорталися події російсько-української війни (Війна на Сході України), окупації та анексії Криму з боку Російської Федерації й окупації нею ж частини територій материкової України, що супроводжувалося активізацією пропагандистських і контрпропагандистських заходів та інших актів інформаційної війни з обох боків. Таким чином, робоча гіпотеза полягала в тому, що під час масштабних декомунізаційних перейменувань у найбільших мегаполісах України (так званих містах-мільйонниках) було реалізовано певну кількість урбанонімічних актів, які за своєю суттю були зовнішньополітичними демаршами стосовно країни-агресора – компонентами інформаційної війни (контрвійни).

Інші два українські міста з кількістю населення понад 1 млн мешканців (Донецьк і Одеса) не було взято до розгляду з таких причин: Донецьк із квітня 2014 де-факто, а з листопада 2014 року де-юре є містом, непідконтрольним державній владі України (відповідно до затвердженого Урядом України переліку тимчасово окупованих населених пунктів), до того ж протягом періоду, обраного для дослідження, в цьому місті не здійснювалося урбанонімічних перейменувань; в Одесі переважну більшість декомунізаційних перейменувань було реалізовано ще в 1990-х роках (так само, як і в населених пунктах західних регіонів України), тож ці зміни неможливо співвіднести з перебігом інформаційної війни між Росією та Україною в 2010-х роках.

2. Теоретичне підґрунтя

Питання змін урбанонімів у загальному контексті топонімічної проблематики досліджували українські науковці Оксана Галай, Сергій Грабовський, Анатолій Загнітко, Юрій Карпенко, Людмила Малес, Микола Махортих, Лідія Пономаренко, Олександр Різник, Наталія Терес, Марина Цілина; закордонні вчені – Джоел Вайнтрауб, Михайло Горбаневський, Девід Кес, Стівен Моурс, Едуард Мурзаєв, Володимир Нерознак, Володимир Никонов, Ярослав Рудницький, Олександра Суперанська та ін.

Зокрема, вплив ідеологічних чинників, змін суспільно-політичного устрою держави на урбанонімікон окремих населених пунктів чи країн у цілому висвітлено в працях В. Нерознака та М. Горбаневського [2], Л. Малес [3], О. Різника [4], О. Галай [5], однак ці дослідники не аналізували символічні зміни урбанонімів з погляду наявності в них ознак зовнішньополітичного демаршу чи подібних до нього форм комунікаційних актів.

Загалом у студіях над топонімією, особливо в опублікованих на пострадянському просторі, переважає аналіз власних назв – їхньої структури, походження, функцій тощо, і лише іноді дослідники виходять за межі розгляду **онімів** та аналізують ті чи ті аспекти **процесу** зміни чи надання цих онімів, тобто вивчають урбанонімічні **акти**. Однак і в цих випадках бракує комунікаційного підходу до цих явищ, вочевидь, комунікаційних за своєю природою, натомість до них застосовують інструментарій інших наукових дисциплін – лінгвістики (але не комунікативної), історії, географії, соціології, культурології, політології тощо.

Натомість у західних джерелах комунікаційний підхід до топонімії можна простежити в багатьох розвідках 2000-х – 2010-х років. Так, Дж. Вултінахо і Л. Берг розглядають акт найменування й перейменування географічних і топографічних об'єктів як «a socially embedded act, one that involves power relations (соціально зумовлений акт, який включає в себе відносини влади)» [6, 9]. Це повною мірою стосується і актів найменувань та перейменувань в урбанонімії як одній зі структурних частин топонімічної системи (надалі вживатимемо щодо таких явищ термін «урбанонімічний акт»). Разом із тим «акт присвоєння назв вулицям та будівлям створює цілісний і упорядкований міський простір, необхідний в умовах сучасного врядування» [7, 457].

3. Методи дослідження

Із метою формулювання критеріїв наявності в урбанонімічному акті ознак зовнішньополітичного демаршу було використано методи аналізу й синтезу. Для визначення типу урбанонімічних актів, опису їх та встановлення чинників, що впливають на набуття ними характеру демаршів щодо іноземних країн, застосовано описовий метод, а також аналіз й синтез. Також застосовано методи емпіричного та структурно-функціонального аналізу, що дозволило виявити інформаційний та суспільно-політичний контекст розглядуваних урбанонімічних змін, а отже – встановити їхні функціональні й сутнісні характеристики.

4. Результати та обговорення

У Вашингтоні (округ Колумбія, США) 27 лютого 2018 р. було перейменовано частину вулиці *Wisconsin Avenue* біля посольства Російської Федерації на площу *імені Бориса Немцова* (*Boris Nemtsov Plaza*) (див. про це, наприклад, у публікації [8]). Прикметно, що в 1984 р. частину іншої вулиці – 16-ї (*16th Street NW*) – неподалік тогочасного посольства СРСР було названо ім'ям Андрія Сахарова (*Andrei Sakharov Plaza*), про що згадується в цій же публікації. Обидва ці урбанонімічні акти спостерігачі у США й інших країнах розцінили як символічні жести стосовно Радянського Союзу (у 1984 р.) та його правонаступниці – Російської Федерації (у 2018 р.). І хоча практично ніколи у таких випадках суб'єкти найменування/перейменування прямо не зазначають таку його мету (здебільшого в документах подається «з метою увічнення...» або «для вшанування пам'яті...»), загальний зовнішньополітичний контекст подій доволі однозначно вказує на наявність тут інтенції до певного впливу на країну-адресата демаршу. Власне, те, що певна заява, той чи той вчинок є демаршем, можна встановити шляхом аналізу контексту та через інтерпретацію змісту й форми самого ймовірного демаршу; додатковими індикаторами (особливо у випадку урбанонімічних актів) можуть бути заяви офіційних

речників, а частіше – представників громадськості, наприклад ініціаторів, прибічників перейменування тощо. Варто брати до уваги характер коментарів із цього приводу в медіа, блогосфері, взагалі суспільний резонанс. І, звичайно ж, необхідно аналізувати реакцію ймовірного комуніката прихованого послання, яке за посередництва засобів топонімії, а саме – у формі урбанонімічного акту, одна країна надсилає іншій.

Реакція з російського боку ще на момент внесення (січень 2018 р.) до міського конгресу м. Вашингтон проекту найменування на честь Бориса Немцова була гранично виразною й доволі однозначною. Це було сприйнято представниками найвищих владних інституцій Росії виключно як «ворожий акт» щодо неї, як «втручання у внутрішні справи РФ» (перший заступник голови Комітету Держдуми з міжнародних справ Д. Новиков), як «брутальне й жорстке рішення ... на зло Москві» (голова цього ж комітету Л. Слуцький), «абсолютно даремний, безглуздий крок... це аморально» (перший заступник голови міжнародного комітету Ради федерації В. Джабаров) та ін. Очільник ще одного комітету Держдуми – у справах фізичної культури, туризму й молоді – М. Дегтярьов – запропонував мерії Москви змінити поштову адресу посольства США в Росії на «Північноамериканський тупик» (цитується за [9]).

Теоретично можна було б припустити, що представники Російської Федерації хибно витлумачили звичайний акт меморіалізації, здійснений в іншій країні. Проте самі ініціатори й прихильники найменування «Борис Немцов Плаза» чітко артикулювали сенс цієї події – зокрема, сенатор-республіканець від штату Флорида Марко Рубіо заявив на відкритті площі: «Вуличний знак просто поряд із посольством Росії тривалий час слугуватиме нагадуванням Володимиру Путіну та тим, хто його підтримує, що вони не можуть використовувати вбивства, насильство й залякування, щоб змусити замовкнути голоси свободи» [8].

Зауважимо, що в обох згаданих вище випадках особи, на честь яких було надано назви, були всесвітньо відомими діячами, опозиційно налаштованими до кремлівського режиму, особливої ж дошкульності ці демарші набували з огляду на розташування об'єктів найменування – безпосередньо неподалік дипломатичних представництв країни-адресата повідомлення.

Непоодинокі приклади урбанонімічних актів такого роду спостерігаємо і в Україні, особливо в останні п'ять років, у період гострого конфлікту з Росією. *Повітрофлотський* проспект у Києві, на якому розташоване посольство РФ, з 2014 року не раз пропонували перейменувати, попри те, що теперішня назва цієї магістралі жодним чином не суперечить вимогам т. зв. закону про декомунізацію (йдеться про норми Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», 2015 р.), не є немилозвучною чи важкою для вимови, не дублює інших топонімів у межах міста і т. ін. Єдиною причиною, з якої назва цього проспекту стає об'єктом можливої зміни, очевидно, є бажання висловити негативне ставлення до сучасної Росії шляхом надання магістралі певної назви, більш або менш неприйнятної для офіційної Москви.

Ще у вересні 2015 р. міський голова Києва Віталій Кличко на зустрічі з дочкою Б. Немцова заявив, що «найближчим часом у Києві одну з вулиць, скоріш за все Повітрофлотський проспект, назвуть іменем Бориса Немцова». Жанна Немцова у відповідь «підтримала ідею перейменувати **саме Повітрофлотський проспект, на якому розташоване сьогодні російське посольство**» (виділено автором. – Д. Д.) [10]. А вже 01 березня 2016 р. депутатська фракція «Солідарність» у Київській раді офіційно внесла пропозицію перейменувати на честь Б. Немцова частину Повітрофлотського проспекту – від проспекту Перемоги до Солом'янської площі (тобто саме той відтинок, де розташоване диппредставництво РФ). Утім, члени Комісії з найменувань рекомендували дібрати іншу вулицю для найменування (протокол № 4 засідання 02 березня 2016 р. [11]). На громадське обговорення киян було винесено пропозиції назвати ім'ям Немцова: 1) безіменну площу на

Вигурівщині-Троєщині (період обговорення: травень-липень 2016 р.); 2) безіменний сквер безпосередньо біля російського посольства – на розі Повітрофлотського проспекту і вулиці Сурикова (січень-березень 2018 р.). Останню пропозицію було реалізовано в листопаді 2018 р. [12].

До слова кажучи, група мешканців Праги спрямувала міській владі столиці Чехії петиції з проханням надати ім'я вбитого російського опозиціонера нинішній *Каштановій* площі – так само перед російською амбасадю [13], а міська рада Вільноса ухвалила 23 травня 2018 р. назвати сквер перед посольством Росії на честь Немцова [14]. Характерною є реакція посла РФ у Литовській Республіці, який назвав цей крок «некоректним» і, визнаючи суверенне право литовської влади називати об'єкти на своїй території, висловив думку, що «місце розташування такого пам'ятного об'єкта могло бути іншим, не поряд із посольством» (цит. за [14]).

Як і у випадку з найменуванням скверу в Києві, ці урбанонімічні акти лише зовні мають форму меморативних (спрямованих на вшанування пам'яті про видатну особу або подію), однак, зважаючи на міжнародно-політичний контекст, меморативну функцію щодо них слід розглядати лише як одну з кількох, поряд із символічною (Б.Ю. Немцов як символ вільних демократичних сил у Росії, опозиційних путінському режимові) та комунікаційною (вербалізація позиції громадянського суспільства й/або владних інституцій цих країн стосовно політики РФ).

Крім того, після початку російської агресії проти України в різний час і різними суб'єктами було подано петиції (розміщені на сайті <https://petition.kyivcity.gov.ua>): від 02.11.2015 р. «Про перейменування Повітрофлотського проспекту на проспект Степана Бандери»; від 20.07 2016 р. «Перейменувати Повітрофлотський проспект на проспект Івана Виговського»; від 01.08.2017 р. «Перейменувати Повітрофлотський проспект **біля Російського посольства** в честь Бориса Немцова» (виділено автором. – Д. Д.). У мас-медіа було повідомлення про пропозицію з боку одного з українських політиків перейменувати Повітрофлотський проспект на «проспект Пам'яті жертв рейсу МН17», лунали й інші пропозиції щодо зміни назви цієї магістралі.

Ще одна адреса, за якою в Києві міститься дипломатична установа РФ, зазнала зміни після 2014 р.: вулиця *Панфіловців* (тут у будинку № 5 розташований Консульський відділ посольства Росії в Україні) стала у 2015 р. вулицею *Добровольчих батальйонів*, на честь військових, поліцейських і парамілітарних формувань, створюваних з 2014 р. у відповідь на російську агресію з метою захисту територіальної цілісності та суверенітету України. Слід зауважити, що на офіційному сайті Посольства РФ в Україні [15] в рубриці «Контактні дані» адреса амбасаді подається – через три роки після перейменування – все ще в старому варіанті: «вулиця Панфіловців, 5», що можна вважати опосередкованим підтвердженням сприйняття адресатом цього урбанонімічного акту-повідомлення саме як демаршу. На цьому ж сайті наведено й адресу консульства РФ у Харкові – вул. Ольмінського, 22 (попри те, що ще 2015 р. в рамках декомунізації топонімії цій вулиці було повернуто історичну назву *Максиміліанівська*).

Наведені вище приклади можна зарахувати до варіантів застосування засобів урбанонімії з метою реалізації зовнішньополітичного демаршу, символічного жесту, спрямованого в бік певної іноземної країни (зазвичай – у бік державної влади тієї країни) і здебільшого розрахованого на реакцію з боку цього адресата. Тобто тут так само знаходять вияв символічна і комунікаційна функції урбанонімічних актів – як різновидів комунікаційних актів – в умовах інформаційної війни.

Виокремимо критерії, за якими можна вирізнити зовнішньополітичні демарші у формі урбанонімічних актів на тлі урбанонімічних реномінацій іншого характеру:

1) імпліцитно наявна або експліцитно виявлена адресованість повідомлення, опосередкованого урбанонімічним актом, певній іноземній країні (чи певним сегментам або представникам владної еліти в цій країні), далі – адресат повідомлення;

- 2) імпліцитно наявна або експліцитно виявлена сутність урбанонімічного акту як зовнішньополітичного демаршу (мета, підтекст, символічний/прихований зміст акту розкривається безпосередньо через текст відповідного адміністративно-нормативного рішення або (частіше) через заяви ініціаторів та/або прихильників перейменування, матеріали медіа тощо);
- 3) наявність обставин гострого міжнародного конфлікту – дипломатичного, політичного, економічного, воєнного тощо, у якому перебуває країна, де реалізується найменування/перейменування, з адресатом повідомлення;
- 4) наявність негативної реакції з боку адресата повідомлення;
- 5) зміст імені, наданого в процесі найменування/перейменування об'єкта, є дражливим чи навіть категорично неприйнятним для адресата повідомлення;
- 6) зміст імені, що його усувають у процесі найменування/перейменування об'єкта, є ціннісно важливим для адресата повідомлення;
- 7) місце розташування об'єкта найменування/перейменування пов'язане з місцем розташування дипломатичних представництв чи інших важливих установ адресата повідомлення (або таких, які в масовій свідомості асоціюються з ним).

Серед наведених критеріїв чотири (1–4) передбачають урахування суспільного, зокрема інформаційного, комунікаційного контексту найменування/перейменування, оскільки без такого врахування неможливо встановити наявність чи відсутність у такому урбанонімічному акті ознак зовнішньополітичного демаршу – насамперед тоді, коли такі ознаки не є виявленими експліцитно: через текст офіційних документів, заяви офіційних речників та/або громадських активістів та ін., через публікації у мас-медіа тощо.

Ще два критерії (5 і 6) потребують аналізу етимології, семантики і символічного навантаження власних назв об'єкта найменування/перейменування. Зокрема, у випадку перейменування символічні ознаки зовнішньополітичного демаршу можуть міститися окремо лише – або в скасуванні актуальної назви об'єкта, або в наданні об'єктові нової назви; у багатьох же випадках такі ознаки простежуються в обох цих компонентах урбанонімічного перейменування (як-от у згаданому вище перейменуванні вулиці *Панфіловців* у Києві на вулицю *Добровольчих батальйонів* або у здійсненому 2016 р. перейменуванні столичного *Московського* проспекту на проспект *Степана Бандери*).

Останній критерій (7) ґрунтується на просторових відношеннях у зв'язку з географічним розташуванням об'єкта найменування/перейменування, хоча й тут, безперечно, є елемент впливу загального культурного контексту й чинника суспільного сприйняття.

Слід відзначити, що сьомий критерій є факультативним, адже символічне найменування/перейменування може ніяк не стосуватися розташованих на вулиці, площі чи в навколишній місцевості об'єктів, а бути пов'язаним лише зі змістом чи внутрішньою формою зазначеного топоніма. Так само факультативним є й четвертий критерій – наявність реакції з боку адресата: цілком зрозуміло, що в багатьох випадках країна-адресат воліє ніяк не реагувати на демарш будь-якого роду в її бік, тобто демонстративно «не помічає», ігнорує такі жести.

До певної міри факультативним можна вважати і третій критерій, адже в окремих випадках урбанонімічні демарші відбуваються за відсутності згаданих вище різновидів міжнародних конфліктів. Це стосується зокрема найменувань / перейменувань, ініційованих та реалізованих на місцевому рівні, без участі центральної влади, а нерідко – і всупереч їй (в останньому випадку можна вести мову одночасно про демарш зовнішньо- і внутрішньоадресований).

Одним із яскравих прикладів саме такого перейменування-демаршу, ініціатором якого була місцева, муніципальна, а не центральна влада, можна вважати зміну назви вулиці *Лермонтова* у Львові в 1996 р. Тоді цей об'єкт було перейменовано на вулицю *Джохара Дудаєва*, невдовзі після загибелі (21 квітня 1996 р.) цього найвизначнішого лідера

антиросійського збройного руху чеченців у 90-х рр. ХХ століття. При цьому на офіційному рівні політичні, економічні й культурні відносини України й Росії в цей період загалом не були позначені конфліктністю – навпаки, цей час (перший термін президентства Л. Д. Кучми) історики вважають періодом найбільшого зближення двох країн за весь час від розпаду СРСР аж до моменту початку президентства В. Ф. Януковича [16, 279–281]. Тому тут коректніше вести мову про політичну позицію тогочасної більшості Львівської міської ради. Хоча і в таких випадках урбанонімічних демаршів на місцевому рівні наявність конфлікту між Україною і Росією, попри офіційно декларований стан міждержавних відносин, важко заперечити, тільки розглядати тут слід ціннісний, світоглядний аспект і відповідно – конфлікт не між державами, а між особливостями національного менталітету двох народів (націй).

Цікаво, що на честь Дж. Дудаєва було найменовано або перейменовано цілу низку об'єктів у різних країнах світу, а саме: три вулиці в містах Литви, алея в м. Рига (Латвія), майдан у м. Варшава (Польща), три вулиці в містах Туреччини, вулиця в м. Горажде (Боснія і Герцеговина), три вулиці в містах України (крім Львова, також у м. Івано-Франківську, найменована так само в 1996 р., та в м. Хмельницькому). Оскільки ім'я Дудаєва від середини 1990-х рр. і до сьогодні в офіційному російському дискурсі фігурує лише з визначеннями *терорист*, *сепаратист* і под., то цей онім, ужитий у складі новонаданих топонімів, слід вважати достатньо виразним маркером позиціонування щодо Російської Федерації та, відповідно, щодо чеченського руху за здобуття незалежності.

У деяких випадках ознаки зовнішньополітичного демаршу простежуються не в офіційно здійснених урбанонімічних актах, а в стихійних, незаконних найменуваннях/перейменуваннях (детальніше про це: [18]), а також у, сказати б, віртуальних квазіренімаціях. До останніх належить низка глобальних флешмобів у Всесвітній мережі, найвідомішим серед яких в Україні став флешмоб із найменування/перейменування об'єктів (площ, скверів, вулиць) у різних містах світу на честь Надії Савченко – як-от парку біля посольства Росії у Варшаві або скверу перед Кремлем у Москві (січень 2015 р.). Такі «урбанонімічні акти» насправді реалізуються лише як користувацькі редагування електронних мап «Гугл» і мають радше характер інтернет-тролінгу. Щоправда, подібна ініціатива може виходити і від адміністрації інтернет-компаній – як у випадку з «декомунізацією» на тих самих гугл мепс населених пунктів в анексованому Росією українському Криму (липень 2016 р. – див. про це, зокрема, в публікації [18]).

Як уже було сказано, наявність «демаршового» контексту в урбанонімічних актах (якщо такий не засвідчено явно в текстах офіційних ухвал) може бути виявлено завдяки семантичному аналізу та дискурс-аналізу контенту супровідних усних і писемних текстів. Важливим джерелом тут можуть виступати стенограми засідань відповідних колегіальних органів, які ухвалюють рішення про найменування/перейменування на різних стадіях цього процесу, а також журналістські публікації, інтернет-блоги та інші тексти за матеріалами таких засідань.

Так, 22 червня 2018 року на засідання Комісії з найменувань при Київському міському голові впродовж майже двох годин тривало обговорення варіантів перейменування *Російської* вулиці в Дарницькому районі м. Києва. Із трьох пропозицій дві стосувалися надання цій вулиці імен учасників оборонної війни проти російської агресії на Сході України (т. зв. АТО), а саме – Аміни Окуєвої (1983 –2017) і Юрія Литвинського (1967 – 2014). Оскільки відповідні ініціативні групи виявилися конкурентами, то голова комісії запропонував якійсь одній із груп після узгодження позицій поступитися й погодитися на варіант перейменування якоїсь іншої вулиці в цьому ж районі або найменування новопрокладеної вулиці. Прикметно, що і та, і та ініціативні групи й надалі наполягали на перейменуванні саме *Російської* вулиці, оперуючи, зокрема, такими аргументами: «Країна-агресор повинна відчувати наше ставлення до неї... Необхідно прибрати з Києва назву на

честь Росії...» і под. Зокрема, такі тези лунали у відеозверненні матері А. Окуєвої та у виступі вдови Ю. Литвинського. (На момент написання цієї статті ім'я Аміни Окуєвої надано іншому об'єктові).

Звичайно, не можна нехтувати наявністю й меморативної мотивації в таких урбанонімічних актах, тим паче, що саме така мета – вшанування пам'яті – зазвичай і декларується в мотиваційній частині рішень про найменування/перейменування на честь померлих/загиблих осіб. Проте, якщо ініціатор меморативного перейменування наполягає на тому, щоб ім'я вшановуваної особи було надано неодмінно замість назви, що «звеличує країну-агресора», то правильніше казати про наявність одночасно двох, як мінімум, рівноцінних, мотивів – меморативного і демаршового (тобто суто соціальнокомунікаційного, інформаційного, символічного). У такому разі в конкретному урбанонімічному акті реалізуються три взаємопов'язані функції – меморативна, символічна і комунікаційна. Те, що завідомо демаршову мотивацію ініціатори урбанонімічних актів воліють, як показує практика, камуфлювати під виключно меморативну, можна пояснити небажанням бути втягнутими в судові процеси або відкриті дипломатичні чи навіть воєнні конфлікти. Загалом же співвідношення і реальну вагу кожної з мотивацій і, відповідно, функцій у конкретних урбанонімічних актах важко встановити однозначно, і ця проблема має опинитися в центрі уваги одного з дальших досліджень на тему соціокомунікаційного аспекту урбанонімії.

5. Висновки

За результатами здійсненого дослідження встановлено, що частина актів перейменування та найменування об'єктів урбанонімії містить ознаки зовнішньополітичних демаршів, тобто заходів, спрямованих на те, щоб застерігати представників іншої держави від певних дій або спонукати їх зайняти певну позицію тощо. Отже, у цих урбанонімічних актах, здійснених у межах інформаційної війни (у т. ч. як елемент інформаційного спротиву ворожій пропаганді), найбільш виразно реалізуються – поряд із меморативною – символічна і комунікаційна функції урбанонімії. Останні спрямовані на маніфестування певного поняття, цінності, сенсу у формі вербального символу, втіленого в урбанонімічному знаку (урбанонімі), та на донесенні певного суспільно значущого повідомлення, закладеного в цей знак, до реального чи уявного адресата шляхом найменування або перейменування топографічного об'єкта.

На відміну від класичного демаршу, який здійснюється дипломатичними каналами, демарш у формі урбанонімічного акту має вигляд офіційного нормативно-правового акту на рівні центральної або місцевої влади, у більшості випадків супроводжується інформаційною кампанією у медіа та соціальних мережах. У деяких випадках такі демарші відбуваються неофіційно, як громадські ініціативи зі стихійного перейменування й найменування об'єктів урбанонімії.

Характер зовнішньополітичного демаршу в урбанонімічному акті встановлюється за низкою критеріїв, яким має відповідати цей урбанонімічний акт і які пов'язані зі змістом урбаноніміа, контекстом, наявністю інформаційного, у т. ч. медійного, супроводу, місцем розташування об'єкта реномінації тощо.

Загалом такий різновид урбанонімічних змін покликаний символічно маніфестувати ставлення держави (представленої як офіційними владними інституціями, так і соціально активними групами громадськості) до заяв і дій певної іноземної держави. Ознаки зовнішньополітичного демаршу виразно проявилися, на нашу думку, у цілій низці актів урбанонімічних змін, здійснених в Україні в період збройного конфлікту з Російською Федерацією, спричиненого агресією (2014 р.) з боку останньої, анексією та окупацією нею частини суверенної території України.

До завдань цього дослідження не входило встановлення кількості (частки від загальної кількості або частотності) урбанонімічних актів, що мають ознаки зовнішньополітичного демаршу в загальній масі здійснених протягом 2014 – 2019 рр. перейменувань. Водночас із метою перевірки дієвості запропонованих критеріїв було проаналізовано вибірку урбанонімічних актів (див. Вступ). За результатами цього аналізу щонайменше 83 урбанонімічні акти (4,6 % від загальної кількості перейменувань за цей період) можна визнати такими, що мають вищезгадані ознаки, зокрема в Києві таких 39, у Харкові – 21, у Дніпрі – 23. Серед них, зокрема, перейменування на честь «одіозних», із погляду офіційної російської пропаганди, діячів української історії (І. Мазепа, С. Петлюра, С. Бандера, Р. Шухевич, Є. Коновалець), скасування назв на честь глорифікованих у сучасній Російській Федерації постатей, імена яких активно використовуються в пропаганді країни-агресора (маршал Г. Жуков). Сюди ж належать і акти перейменувань, унаслідок яких було скасовано назви на честь міста Москви та інших топонімів Росії, постатей російської історії (Мінін і Пожарський, О. Суворов, М. Кутузов, В.Белінський та ін.), тобто ті урбаноніми, які формально не підпадають під дію норм закону про декомунізацію, однак є символічними з погляду протидії пропаганді «русского мира».

Загалом же кількість таких комунікаційних актів навряд чи є показовою, оскільки навіть поодинокі урбанонімічні демарші, пов'язані зі знаковими – у негативному чи позитивному плані – для протилежної сторони особами чи реаліями, здатні спричинити значний резонанс у громадянському суспільстві та численні відгуки з боку супротивника (починаючи з реакції інтернетспільнот та контрольованих владою мас-медіа й закінчуючи дипломатичними нотами). Це виразно продемонстрували акти перейменування двох магістралей у Києві – Московського проспекту й проспекту Генерала Ватутіна на (відповідно) проспект Степана Бандери і проспект Романа Шухевича.

6. Список використаних джерел

1. Словник української мови: в 11 т. 1970 – 1980 / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. С. 234.
2. Нерознак В. П., Горбаневский М. В. Советский «новояз» на географической карте: О штампах и стереотипах речевого мышления. Москва: Знание, 1991. 63 с.
3. Малес Л. В. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії // Вісник «Соціологія. Психологія. Педагогіка». Київ, 1998. Вип.6. С. 21–23.
4. Різник О. О. Топонімічний ландшафт Києва і проблеми державної топонімічної політики (2007). URL: http://tram.mashke.org/files/AMY/books/riznik_topolandshaft_2007.pdf (дата звернення: 04.02.2020)
5. Галай О. Екстралінгвальні чинники еволюції урбанонімії Закарпатської області у XX–XXI ст. // Науковий вісник Ужгородського нац. університету. Сер. : «Філологія». 2008. Вип.18. С. 63–68.
6. Vuolteenaho, J., Berg, L. (2009), “Towards critical toponymies”. In *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*, ed. L. Berg and J. Vuolteenaho. Farnham : Ashgated Publishing Limited, İngiltere. 1132 p.
7. Rose-Redwood, R.S., D. Alderman, D. and Azaryahu, M. (2010), “Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies”, *Progress in Human Geography*, No. 34(4), pp. 453-470.
8. Nirappil F. Street signs outside Russian embassy in Washington now honor slain dissident // The Washington Post. 27.02.2018. URL: https://www.washingtonpost.com/local/dc-politics/street-signs-outside-russian-embassy-in-washington-now-honor-slain-dissident/2018/02/27/159de03e-1bdd-11e8-b2d9-08e748f892c0_story.html (дата звернення: 04.02.2020).

9. Леусенко О. Истерика Москвы на переименование места перед посольством РФ в Вашингтоне в площадь Немцова. URL: <https://oleg-leusenko.livejournal.com/8566258.html> (дата звернення: 04.02.2020)
10. Вулицю, на якій стоїть російське посольство, можуть перейменувати в честь Немцова // Інтернет-видання «Українська правда». URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2015/09/29/7083006/> (дата звернення: 04.02.2020)
11. Протокол № 4 засідання Комісії з питань найменувань при Київському міському голові // Сайт Департаменту суспільних комунікацій КМДА. URL : <https://dsk.kievcity.gov.ua/files/2016/3/2/4-02.03.16.pdf> (дата звернення: 04.02.2020)
12. На честь Немцова назвали сквер у Солом'янському районі Києва. URL : <https://ukranews.com/ua/news/595928-na-chest-nyemcova-nazvaly-skver-u-solom-yanskomu-rayoni-kuueva> (дата звернення: 04.02.2020)
13. Активисти просять назвати пражську площадь іменем Немцова // Пражский экспресс. URL: <https://prague-express.cz/politics/67105-aktivisty-prosyat-nazvat-prazhskuyu-ploshchad-imenem-nemtsova> (дата звернення: 04.02.2020)
14. В Вильнюсе в честь Бориса Немцова назвали сквер у посольства Росії // Радио Свобода. URL: <https://www.svoboda.org/a/29283127.html> (дата звернення: 04.02.2020).
15. Офіційний сайт Посольства Російської Федерації в Україні. URL: <https://ukraine.mid.ru> (дата звернення: 15.08.2019)
16. Бондаренко К. Леонід Кучма: портрет на фоні епохи. Харків: Фоліо, 2007. 636 с.
17. Данильчук Д. Громадські (стихійні) перейменування об'єктів урбанонімії як соціокомунікаційне явище // Мова. Суспільство. Журналістика: матеріали XXV (ювілейної) міжнар. наук.-практ. конференції з питань функціонування і розвитку укр. мови (Київ, 5 листопада 2019). Київ: Інститут журналістики, 2019. С. 58-64.
18. Google «декомунізував» міста Криму на своїх картах // URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/2016/google-dekommuniziroval-mista-krimu-na-svoyih-kartah-27072016235900> (дата звернення: 04.02.2020)

Надійшла до редколегії 13.02.2020

References

1. “Dictionary of the Ukrainian language”: in 11 volumes (1970 – 1980) / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Linguistics; ed. by I. K. Bilodid. Kyiv: Naukova Dumka, 1971. Vol. 2. P. 234.
2. Neroznak V.P., Gorbanevsky M.V. (1991), “Soviet “Newspeak” on the geographic map: About stamps and stereotypes of speech thinking”. Moscow: Znaniye. 63 p.
3. Males L.V. (1998), “Urbanonymy and state ideology: features of interaction”, *Bulletin Sotsiologii. Psykholohiya. Pedagogika*. Kyiv. Issue 6, pp. 21-23.
4. Riznyk O.O. (2007), “Toponymic landscape of Kyiv and problems of state toponymic policy”. URL: http://tram.mashke.org/files/AMY/books/riznik_topolandshaft_2007.pdf (Access Date: 02/04/2020)
5. Halay O. (2008), “Extralingual factors of the evolution of urbanonymicon of the Transcarpathian region in the XX – XXI centuries”, *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, Series: *Philology*. Issue 18, pp. 63–68.
6. Vuolteenaho, J., Berg, L. (2009), “Towards critical toponymies”. In *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*, ed. L. Berg and J. Vuolteenaho. Farnham: Ashgate Publishing Limited, Ingiltere. 1132 p.
7. Rose-Redwood, R.S., D. Alderman, D. and Azaryahu, M. (2010), “Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies”, *Progress in Human Geography*, No. 34(4), pp. 453-470.
8. Nirappil F., “Street signs outside Russian embassy in Washington now honor slain dissident”, *The Washington Post*, 27.02.2018. URL: <https://www.washingtonpost.com/local/dc->

[politics/street-signs-outside-russian-embassy-in-washington-now-honor-slain-dissident/2018/02/27/159de03e-1bdd-11e8-b2d9-08e748f892c0_story.html](https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/27/159de03e-1bdd-11e8-b2d9-08e748f892c0_story.html)

(accessed

04.02.2020)

9. Leusenko Oleg, “A Moscow’s hysteric to rename the place in front of the Russian Embassy in Washington in Nemtsov Square”. URL: <https://oleg-leusenko.livejournal.com/8566258.html> (accessed 04.02.2020).
10. “The street on which the Russian Embassy stands can be renamed in honor of Nemtsov”, *Ukrayinska Pravda* Internet Edition. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/09/29/7083006/> (accessed 02.04.2020)
11. Protocol No. 4 of the meeting of the Names Commission under the Mayor of Kyiv // Site of the Department of Public Communications of the KSCA. URL: <https://dsk.kievcity.gov.ua/files/2016/3/2/4-02.03.16.pdf> (accessed 04.02.2020).
12. “In honor of Nemtsov was named a square in the Solomyanskiy district of Kyiv”. URL: <https://ukranews.com/en/news/595928-na-chest-nyemcova-nazvaly-skver-u-solom-yanskomu-rayoni-kyyeva> (accessed 04.02.2020).
13. “Activists are asked to rename the Prague square by the name of Nemtsov”, *Prague Express*. URL: <https://prague-express.cz/politics/67105-aktivisty-prosyat-nazvat-prazhskuyu-ploshchad-imenem-nemtsova> (accessed 04.02.2020).
14. “In Vilnius in honor of Boris Nemtsov a square at the Russian Embassy is named”, *Radio Liberty*. URL: <https://www.svoboda.org/a/29283127.html> (accessed 04.02.2020).
15. Official site of the Embassy of the Russian Federation in Ukraine. URL: <https://ukraine.mid.ru> (accessed 15.08.2019).
16. Bondarenko K. (2007), “Leonid Kuchma: portrait on an era background”. Kharkiv: Folio. 636 p.
17. Danylchuk D. (2019), “Public (spontaneous) renaming of urbanonymy objects as a socio-communication phenomenon”, In *Language. Society. Journalism: Materials of the XXV (Anniversary) international science-in-practice conference on functioning and development of ukrainian languages (Kyiv, November 5, 2019)*. Kyiv: Institute of Journalism, pp. 58-64.
18. “Google “decommunized” the cities of Crimea on their maps” // URL: <https://www.depo.ua/eng/life/2016/google-dekommuniziroval-mista-krimu-na-svoyih-kartah-27072016235900> (accessed 04.02.2020).

Submitted 13.02.2020